

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy

maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Насретдинова Дилфуза Мухаммадиновна</i> ЖЕНЩИНЫ ТАТАРКИ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ТУРКЕСТАНА	13-19
<i>Хужаниязов Уктам Ешбаевич</i> ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ АКАДЕМИК МУСИҚАЛИ ТЕАТРИ МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА	20-25
<i>Saidaxmatov Sharifbek Toshpo'latovich</i> SURXONDARYO VA QASHQADARYO VILOYATLARIDA DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR, AHOLI BANDLIGI VA MIGRATSIYA JARAYONLARI	26-32
<i>Yakubov O'tkir Shermamatovich</i> XX ASRNING UCHINCHI CHORAGIDAGI IQTISODIY, IJTIMOIIY O'ZGARISHLAR VA ULARNING DEMOGRAFIK JARAYONLARGA TA'SIRI	33-37
<i>Саидбобоева Гулзора Нематжоновна</i> ЎРТА ОСИЁ ЭНЕРГЕТИКАЛАРИНИНГ I СЪЕЗДИ ХУСУСИДА	38-43
<i>Muminov Orifxuja</i> QIZILQUMNING LANDSHAFTI VA TARIXIY GEOLOGIYASI	44-49
<i>Avalova Gulshod Murodullayevna</i> HOJI BEKTOSH VALI – MUTASAVVUF FAYLASUF. HOJI BEKTOSH VALI MAJMUASI: TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	50-55
<i>Айтмуратова Жанылсын Жалгасовна, Жамалов Нурлан Юсупович</i> БУЮК АЛЛОМАЛАРИМИЗНИНГ МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ АСОСИЙ ВАЗИФАМИЗ	56-61
<i>Qurbonova Marg'uba</i> TIL SOHASIDAGI O'ZBEKISTON HUKUMATI SIYOSATI, O'ZBEK TILINING DAVLAT TILI SIFATIDAGI NUFUZINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	62-68
<i>Shoto'rayeva Sitora Xudoyberdi qizi</i> BUXORO XONLIGIDA TOJIDDIN HASANXOJANING TUTGAN O'RNI VA IJTIMOIIY FAOLIYATI	69-72
<i>Убайдуллаева Моҳисадаф Суннатилла қизи</i> ҚЎҒИРЧОҚ ЎЙИН ЭНГ ҚАДИМГИ НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС СИФАТИДА	73-76
<i>Xoliqulov Rustam Sharipovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH SOHASIDAGI AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA-TADBIRLAR	77-82
<i>Fayziyev Farrux Uktamovich</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN INSONLAR O'RTASIDA O'TKAZILADIGAN XALQARO SPORT MUSOBAQALARINING RIVOJLANISH TARIXI	83-90
<i>Азаматова Гулмира Байирбековна</i> МЕҲНАТ МИГРАНТЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ Қўллаб-қувватлашнинг АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	91-96

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna, Abduvohidov Behzod</i> ISHBILARMONLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI O'RNI	97-107
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич, Холиёров Парда Саъдуллаевич</i> КОРХОНАЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	108-124
<i>Payazov Murod Maksudovich</i> “O'ZBEKISTON TEMIR YO'LLARI” AJDA YO'LOVCHI TASHISH TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH DAVR TALABI	125-131
<i>Юнусов Бегенч Мавланбердиевич</i> ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ РИВОЖЛАНИШИНИ БАШОРАТЛАШ, УЛАРНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ	132-143
<i>Qo'chqarov Baxtiyor Hoshimjanovich, Sayitbaev Shermirza Datkamirzaevich</i> KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI AYLANMA VOSITALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	144-151
<i>Мадрахимов Кахрамон Эгамберганиевич</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТНИНГ СТРАТЕГИК УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	152-161
<i>Palvaniyazov Anvar Amatovich</i> MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHDA INVESTITSION SIYOSATNING AHAMIYATI	162-165
<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> HUDUDLARDA SANOAT AGLOMERATSIYALARINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA XORIJIY TAJIRIBALARDAN FOYDALANISH	166-172
<i>Raxmanova Rushana</i> O'ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJI VA KADRLAR TAYYORLASHDAGI MUAMMOLAR	173-178
<i>Xayrullayev Shaxram Yunus o'g'li</i> SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA DINAMIKASI	179-186
<i>Qodirov Bahodir Tursunovich</i> “QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI”NING O'ZBEKISTON IJTIMOY-IQTISODIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI	187-192
<i>Bekjanov Dilmurad Yuldashovich, G'oyibnazarov Muxammad Xamidbekovich</i> LIZING MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI MARKETING STRATEGIYALARINING AHAMIYATI	193-199
<i>Masharipova Durdona</i> RAQAMLI PLATFORMALARNING GLOBAL TASHQI SAVDOGA TA'SIRI: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR	200-206
<i>Нурмухамедова Барно Исмаиловна, Урунова Гульнара Чарикулиевна</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВНОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	207-213

<i>Xidirova Marg'uba Rustamovna, Zakirov Asilbek Adilovich</i> KORPORATIV BOSHQARUV MEKANIZMLARI ORQALI AKSIYADORLIK JAMIYATINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH	214-218
---	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Ismoilov Maxamadixon</i> TALABALARDA FALSAFIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	219-223
<i>Shaydullayev Normuhammad</i> INSON VA JAMIYAT O'ZARO ALOQALARI: MUVOZANAT VA RIVOJLANISH	224-228
<i>Раджапбоева Хуршида Мақсудовна</i> ШАРОФ РАШИДОВ БАДИЙ-АДАБИЙ МЕРОСИДАГИ ЭСТЕТИК КЛИШЕНИНГ УНИКАЛ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	229-233
<i>Abdullayeva Marhabo Uskinbayevna</i> YUSUF XOS HOJIB "QUTADG'U BILIG" ASARIDA AXLOQ MASALASI.....	234-239
<i>Ризаев Илҳом</i> ТАРТИБ ВА ХАОС: ЎЗ-ЎЗИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ ҲОЯЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ ТАДҚИҚИ	240-247
<i>Niyozova Nilufar</i> OQILONA TURMUSH SHAROITINI YARATISHDA OILANING O'RNI	248-252
<i>Usmonov Farrux</i> FAN ETIKASI TUSHUNCHASINING TIZIMLI TAHLILI	253-258
<i>Mirjavxarova Feruzaxon Usmonjonovna</i> AYOLLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING IJTIMOY, IQTISODIY VA MADANIY ASOSLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA	259-266
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> JAMIYAT BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA MA'NAVIY VA G'OYAVIY MEKANIZMLAR	267-272
<i>Raxmankulov Farxod Raximkulovich</i> ISLOHOTLAR JARAYONIDA MULKDORLAR QATLAMINING MILLIY O'ZLIGINI ANGLASHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI	273-278
<i>Asatov Sodiq Safarovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA PRAGMATIK YONDASHUVLARNING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	279-284
<i>Yusupova Feruza Zoyirovna</i> AXLOQIY TAFAKKURNING TAKOMILASHUVIDA AXLOQIY IDEALGA BO'LGAN EHTIYOJ	285-290
<i>Aripova Zulfiyaxon Solijonovna</i> SINERGETIKANING FALSAFIY VA IJTIMOY DUNYOQARASHGA TA'SIRI	291-296
<i>Saodatov Alimardon Abduraxmonovich</i> YOSHLARDA TABIAT IFLOSLANISHINI OLDINI OLISH VA UNI ASRAB AVAYLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	297-302

<i>Matluba Abduqodirovna Abdalimova</i> FALSAFIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA ANALITIK VA KRITIK YONDASHUVLAR	303-307
<i>Safarova Tumaris Rustamkulovna</i> KOTIB CHALABIYNING SHARQ ILM-FAN TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI	308-312
<i>Турсунов Мухиддин Болтаевич</i> АФСОНАВИЙ ДУНЁҚАРАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УНИНГ ИНСОН ТАФАККУРИГА ТАЪСИРИ	313-316
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> XRISTIANLIK DININING KELIB CHIQISHI VA G'ARB DAVLATLARIGA TARQALISHI	317-326
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Karimova Ozodakhon Avazovna</i> LINGUOPRAGMATIC STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A SOMATIC COMPONENT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	327-338
<i>Sayfiddinova Gulnoza</i> MILLIY UYG'ONISH DAVRI QO'QON ADABIY MUHITIDAGI AYRIM TURKUM SHE'RLARNING JANRIY XUSUSIYATLARI	339-344
<i>Abdullayev Ziyodbek Mansurovich</i> O'ZBEK VA NEMIS TILLARI ANTROPONIMIKASIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR: KONTRASTIV TAHLIL	345-352
<i>Otaboyeva Mazmuna Rahimovna</i> FE'LNING SEMANTIK VA GRAMMATIK KATEGORIYALARIDAGI DARAJALANISHI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA	353-359
<i>Алиева Эльвина, Темирова Озода</i> ПОВЕЛЕНИЯ И ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЖЕЛАНИЯ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ В. Ф. ХОДАСЕВИЧА	360-365
<i>Norqobilov Sanjar Rahmat o'g'li</i> BADIIY TARJIMADA LEKSIK-GRAMMATIK TRANSFORMATSIYALAR TADQIQI (JON GRINNING "THE FAULT IN OUR STARS" ROMANINING O'ZBEK TILIGA TARJIMASI MISOLIDA)	366-372
<i>Maxmudova Farangiz Muzaffar qizi</i> SAID AHMAD HAJVIYALARIDA YUKLAMALARNING AHAMIYATI	373-378
<i>Abdumajitov Xurshid Alisher o'g'li</i> MULOQOT VA MADANIYAT SHARHIDAGI SPORT TILI	379-382
<i>Rajabova Karomat Chorshanbi qizi</i> TURKOLOGIYADA SO'ZLASHUV USLUBIGA DOIR IZLANISHLAR	383-389
<i>Abdujalilova Ruxshona Abdug'afforzoda</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA JINOIY LINGVISTIK BIRLIKLARNING SHAKLLANISHIDA STILISTIK VOSITALARNING O'RNI	390-396
<i>Xasanova Kamila Baxtiyorovna</i> STUDYING ETHNOGRAPHIC VOCABULARY IN THE UZBEK LANGUAGE	397-401
<i>Бобаева Шахноза</i> ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ В РЕЧИ	402-407

<i>Рузибаева Азиза Қаҳрамановна</i> АВАЗ ЎТАР ИЖОДИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАЪСИРИ	408-413
<i>Umurzakova Aygul Umarovna</i> ARAB TILSHUNOSLIGIDA ZIYORAT TURIZMI TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANISH JARAYONI	414-418
<i>Sobirova Nodirabegim Murodjon qizi, Egamberdiyeva Sarvinoz Esonali qizi</i> STILISTIK FIGURALARNING TARJIMADAGI O'ZIGA XOSLIGI	419-423
<i>Xo'jamberdiyeva Gavhar Ilhom qizi</i> INGLIZ TILIDA "CHILD" KONSEPTINI AKS ETTIRUVCHI NOMINATSIYALAR	424-427
<i>Мирзаева Феруза Самижоновна</i> ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИДА АНТРОПОНИМЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ	428-433
<i>Badalbayeva Maloxat Yulchiyevna</i> TRANSLATION FEATURES OF EMERGENCY TERMS IN ENGLISH AND UZBEK: A COMPARATIVE ANALYSIS	434-438
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SOHASIDAGI O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI NEOLOGIZMLARNING YASALISH USULLARI VA QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI	439-444
<i>Po'latova Sarvinoz Botir qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ZIDDIYATLI KOMMUNIKATSIYANING LIGVISTIK EKSPERTIZASI	445-449
<i>Aripova Saodat Taxiromova</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI HIKOYALAR TARJIMASINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI	450-453
<i>Azamatova Gulnoza</i> THE GRAMMATICAL CATEGORY OF NUMBER IN THE GERMAN LANGUAGE	454-458
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Мухитдинова Фирюза</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ	459-465
<i>Imotniyozov Doniyorbek Baxtiyor o'g'li</i> MULKNI BEGONALASHTIRISH SHARTNOMALARIGA OID KONSEPTUAL YONDASHUVLAR	466-470
<i>Ёкубов Шухратжон Восиджон угли</i> ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК АВТОР И ИЗОБРЕТАТЕЛЬ: АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ИЗОБРЕТЕНИЙ, СОЗДАННЫХ ИИ, В РАМКАХ АВТОРСКОГО ПРАВА И ПАТЕНТНОГО ПРАВА	471-477
<i>Худайбердиева Мафтуна Зафар кизи</i> ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ДЕТЕЙ НА БЕСПЛАТНОЕ И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ	478-483
<i>Begimov Rufat Musurmonovich</i> KONSTITUTSIYA – HUQUQ VA ERKINLIKLARIMIZ KAFOLATI	484-488
<i>Минойиддинов Абдурасул Баходирович</i> АЛИМЕНТ МАЖБУРИЯТЛАРНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	489-494

<i>Иброҳимов Азимжон Абдумумин угли</i> “ЎЗБЕКИСТОН ФУҚАРОЛИК ҚОНУНЧИЛИГИДА КОРПОРАТИВ МУНОСАБАТЛАРГА ОИД ҚОИДАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВ”	495-500
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FUQAROLIK KODEKSINING YANGI TAHRIRI LOYIHASI BIRINCHI BO'LIM 6-BOBIDAGI KONSEPTUAL MASALALAR TAHLILI	501-507
<i>Ғайбуллаев Соҳибжон Ғайбуллаевич</i> ИЖАРА ШАРТНОМАСИГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ЁНДАШУВЛАР	508-514
<i>Саидов Бобур Бахромжонович</i> ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ В ВЕБ-РАЗРАБОТКАХ	515-524
<i>Асадов Шаҳриддин Фахриддинович</i> РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА МАСЛАҲАТ ХИЗМАТЛАРИ КЎРСАТИШНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ	525-529
<i>Ганиев Нихолбек Валиевич</i> НОТИЖОРАТ КОРПОРАТИВ ТАШКИЛОТЛАР	530-536
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ortiqova Nargiza Akramovna</i> O'QUVCHILARDA TARBIYAVIY QADRIYATLAR MANBALARI VOSITASIDA UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYANI OSHIRISHGA QARATILGAN SAMARALI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR	537-541
<i>Jamalova Nargiza Ulug'bek qizi</i> PEDAGOGIKA VA GUMANITAR FANLARINING JAMIYATDA TA'LIMNING O'ZGARISHI VA RIVOJLANISHIDA TUTGAN O'RNI	542-547
<i>Norboyev Nabijon Narziqulovich</i> SHAHMAT O'YININING SHAXS INTELEKTUAL SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHGA TA'SIRI	548-553
<i>Batirov Behzod Baratovich</i> FIZIKA TA'LIM MAZMUNINI TABAQALASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI	554-559
<i>Razzoqova Mahliyo Qosimjonovna</i> GENDER METODINING NAZARIY ASOSLARI	560-564
<i>Xalilov Lenar Shevketovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIGA INNOVATSION O'QITISH USULLARINING SAMARADORLIGI VA PEDAGOGIK SHAROITLARI	565-569
<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR JISMONIY TARBIYASINING PEDAGOGIK SHARTLARI	570-575
<i>Ernazarov G'olibjon Ne'matovich</i> JISMONIY YUKLAMADAN CHARCHASH VA QAYTARILISH DAVRLARINING FIZIOLOGIYASI	576-580
<i>Xudaykulova Dilbarxon Zokirovna, Erkinova Dilshoda Sherali qizi</i> BOLALARDA TADQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK JARAYONNING ASOSIY XUSUSIYATLARI	581-586

<i>Eshdavlatov Abdullo Boybo'ri o'g'li, Uralov Sardor Abdulla o'g'li</i> TALABALARNING VOLEYBOL MASHG'ULOTLARIDA TEXNIK TAYYORGARLIGI	587-593
<i>Maxmudov Qudratbek Shavkat o'g'li</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA TALABALARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI TIL ELEMENTLARI ORQALI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	594-607
<i>Mirzaeva Kamola Uralovna</i> THE ROLE OF THE FAMILY INSTITUTE IN EDUCATING A PROFESSIONAL GENERATION	608-612
<i>Tursunboyeva Mukhlisa Anvar kizi</i> BILINGUALISM AS A PROMISING FORM IN CHILDREN'S EDUCATION	613-619
<i>Ҳақназарова Нулуфар Қуранбоевна</i> ТАЪЛИМ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ШАРОИТИДА ПЕДАГОГ КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ СТРУКТУРАВИЙ-ФУНКЦИОНАЛ ТАЪМИНОТИ	620-625
<i>Sheraliyeva Shahnoza Usmanovna</i> INGLIZ TILIDA TALABALAR YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA TURLI YOZMA MATN NAMUNALARINI TAHLIL QILISHGA QARATILGAN MASHQLARNING AHAMIYATI	626-633
<i>Джанабаева Адина</i> ВОЗМОЖНОСТИ ЦИКЛА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ФОРМИРОВАНИИ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	634-641
<i>Xoliqnazarov Azamat Begaliyevich</i> TALABALARNING JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARIDA KUCH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH	642-646
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> QASHQADARYO VILOYATIDA PEDAGOGIKA FANINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI	647-651
<i>Садиев Валижон</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	652-657
<i>Pulatova Muhabbat Egamberdievna</i> UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARDA INNOVATSION KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASI	658-663

Received: 10 November 2024
Accepted: 15 November 2024
Published: 25 November 2024

Article / Original Paper

ORIGIN OF CHRISTIANITY AND ITS SPREAD TO WESTERN COUNTRIES

Mamanov Jamoliddin Abdurakhimovich,

Alfraganus University, Senior Lecturer,

Department of Social Sciences, (PhD)

Email: jamolmamanov89@gmail.com

Abstract. This article examines the history of the Christian religion, the socio-political and economic-cultural situation of the period of its emergence, an analysis of the reasons that led to the emergence of the Christian religion and the influence of the mode of production, which was formed under the influence of the climatic conditions of Western Europe. The history of religions is considered from the position of the geographical school in sociology. In addition, the article contains a philosophical opinion on the reasons for the spread of the Christian religion from the territory of Israel to all Western European regions, the emergence of the Catholic Church and the establishment of dominance over secular power, as well as the weakening of religious power and the end of the dominance of the Catholic Church in the following stages of the historical development of Western society.

Key words: christianity, judaism, Moses, Israel, Jerusalem, the idea of the presence of God, the Roman Empire, geographical factor, irrigated agriculture, dry farming, nomadic cattle breeding, Western Europe, the Catholic Church.

XRISTIANLIK DININING KELIB CHIQISHI VA G'ARB DAVLATLARIGA TARQALISHI

Mamanov Jamoliddin Abduraximovich,

Alfraganus universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrası

katta o'qituvchisi, (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada xristian dini tarixi, paydo bo'lgan davr ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy-madaniy vaziyatning holati, xristian dinining paydo bo'lishiga olib kelgan sabablar tahlili va ushbu dinga yahudiylik dinining ta'siri geografik omil yondashuvi asosida ochib berilgan. Bundan tashqari maqolada xristian dinining Isroil hududidan chiqib butun G'arbiy Yevropa hududlariga tarqalishi, katolik cherkovining paydo bo'lishi va dunyoviy hokimiyat ustidan hukmronlik o'rnatishining sabablari hamda xristian dini tarixiy taraqqiyotining keyingi bosqichlarida diniy hokimiyatning zaiflashuvi va Katolik cherkovi hukmronligiga chek qo'yish borasidagi tarixiy vaziyatlar haqida falsafiy fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: xristianlik, yahudiylik, Muso, Isroil, Quddus, xudo yarlaqaganlik g'oyasi, Rim imperiyasi, geografik omil, sug'orma dehqonchilik, lalmikor dehqonchilik, ko'chmanchi-chorvadorlik, G'arbiy Yevropa, Katolik cherkovi.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI9Y2024N47>

Kirish. Xristianlik dini yakkaxudolikka asoslangan eng qadimgi dinlardan biri. Ushbu dinning insoniyat taraqqiyotida o'ziga xos o'rni bor. Bu dinning o'rnini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar ilm tarixida shunchalik ko'pki, bu dinning kelib chiqishi va tarqalishini ilmiy o'rganishga hech bir ehtiyoj yo'qdek ko'rinadi. Lekin oxirgi ilmiy izlanishlar,

xususan, Sharq va G'arb taraqqiyotidagi tafovutlarning sabablarini aniqlash borasidagi tadqiqotlar ushbu hududlarda keng yoyilgan va ushbu hududlarning ko'p asrlik tarixida muhim ahamiyatga ega bo'lgan diniy qarashlarni tadqiq etish bizga insoniyat tarixiy taraqqiyotini to'g'ri tushunish va turli hududlar taraqqiyotidagi tafovutlarni sabablarini aniqlash imkonini beradi. Xristianlik dini xuddi shunday G'arbiy Yevropa mamlakatlarining taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan din hisoblanadi.

Materiallar va metodlar. Xristianlik dini ko'p asrlik tarixga ega bo'lgan hamda insoniyat tarixiy taraqqiyotida katta o'ringa egaligi bilan alohida ajralib turuvchi din hisoblanadi. Shu boisdan ushbu maqolada xristianlik dini paydo bo'lishi tarixiylik metodi asosida ushbu din paydo bo'lgan davrning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy vaziyatlari tahlil etildi. Shuningdek, vorisiylik metodi asosida yahudiylar dinining xristianlik diniga ta'siri hamda qiyosiy tahlil metodi asosida Sharq va G'arb mintaqalarida tarqalgan dinlarning o'zaro qiyosiy tahlilini amalga oshirish asnosida xulosalar chiqarildi.

Muhokama va natijalar. 2000 yillik tarixga ega bo'lgan xristianlikning vujudga kelishida Iudaizmning tutgan o'rni haqida tadqiqotchilar ko'plab asarlar yozishgan. Ko'pchilik olimlarning fikriga ko'ra xristianlikning vujudga kelishida iudaizmdan tashqari boshqa dinlar, xususan, zoroastrizm, grek-yunon e'tiqodlari – pifagoreizm va hokazolar ham katta o'rin tutgan. Ammo ko'pchilik tadqiqotchilarning fikri bir narsada yakdildir: u ham bo'lsa xristianlikning vujudga kelishida asosiy omil rolini iudaizm dini bajargan. Tadqiqotchilarning ushbu fikrini rad etmagan holda shuni qayd etish lozimki, xristianlikning vujudga kelishida Iudaizmning tutgan o'rni to'liq ochilgan deyish qiyin. Tadqiqotlarda Iudaizmning xristianlikning vujudga kelishida tutgan o'rni asosan iudaizmga xos bo'lgan monoteizmdan hamda etnogeografik faktor bilan chegaralanib qolgan deyishimiz mumkin. To'g'ri, xristian diniga iudaizmning boy tarixi ham meros tariqasida o'tgan. Ammo bu boy merosni xristianlik din sifatida shakllanib ulgurganidan keyin, meros tariqasida o'zlashtirgan. Holbuki, tadqiqotchining asosiy diqqat-e'tibori xristianlikning paydo bo'lishida iudaizmning qaysi xususiyatlari asosiy o'rin tutganligiga qaratilmog'i lozim. Adolat yuzasidan e'tirof etish kerakki, xristianlikning vujudga kelishida ijtimoiy-siyosiy vaziyatning tutgan o'rni juda yaxshi o'rganilgan. Haqiqatdan ham, xristianlikning vujudga kelishida Isroil jamiyatining tushkunlikka uchrashi, Rim istilosi oqibatlar va shu kabi boshqa omillar katta o'rin tutadi. Ammo, ushbu omillar ham xristianlikning nima uchun aynan Falastinda nozil bo'lganligi sababini tushuntirib bera olmaydi. Chunki butun Rim imperiyasi tarkibiga kirgan o'nlab xalqlarning ahvoli ham yahudiylarnikidan sira farq qilmas edi. Bizning fikrimizcha xristianlikning paydo bo'lishida iudaizmga xos bo'lgan eng asosiy g'oya – xudo yarlaqaganlik g'oyasi asosiy o'rin tutadi. Mazkur g'oya ildizi Ibrohim (a.s)ga borib taqalishi yaxshi ma'lum.

“Xudo yarlaqaganlik” g'oyasi iudaizm dinida eng asosiy o'rin tutishi deyarli barcha tadqiqotchilar tomonidan e'tirof etiladi. Isroil qavmining tarixida ana shu g'oya nihoyatda katta o'rin tutadi. Isroil qavmining Misrdan chiqib Sinay cho'lini kesib o'tishida ushbu g'oya xalqqa ishonch, jasorat baxsh etadi. Ammo qavm ichida noroziliklar, g'alayonlar bo'lib turganligi ma'lum. Bu noroziliklarning, isyonlarning oldini olish uchun qavm ongiga “Ahd” haqida ma'lum bir yo'llar bilan uqtirib turish lozim edi. Muso (a.s) Sinay tog'i etagida ana shunday ahdlashuv marosimini o'tkazishi ana shu maqsadga xizmat qilishi shubhasizdir. Isroil qavmi ana shu Sinay tog'i etagida birmuncha vaqt yashab qoladi. Ana shu kunlarda Muso alayhissalom yaqinlaridan biri hamrohligida xudo bilan roz aytishgani Sinay tog'iga chiqib ketar edi. Xudo bilan roz

aytishish deb ataluvchi mazkur tashriflar qavmning yodiga o'sha "Ahd"ni eslatib turishga xizmat qilishi tushunarlidir. Musoning xudo bilan roz aytishi – so'zlashuvi qavmni ham qiziqtirib qo'yadi. Ular ham xudo bilan so'zlashmoqchi bo'ladilar. "Yana aytdilar: "Ey Muso, Tengri birla so'zlashurman deyursan. Biz ham yalavoch o'g'lonlarimiz senga qarindosh-urug' bo'lurmiz. Bizni ham olib borsang, Mavlo taolo kalomin eshitsak bo'lg'aymu" dedilar"[1]. Ayrim manbalarda aytilishicha, Muso ularni ogohlantirishiga qaramay, ular xudoning o'zini ko'rishga harakat qiladilar va oqibatda kuyib kul bo'ladilar. Boshqa manbalarda aytilishicha ular xudoning nazari tushgan butaning yonib ketishiga guvoh bo'ladilar.

Xudo bilan qilingan ahd – shartnomaning moddiy dalili sifatida Muso (a.s) tosh lavhalarga yozilgan o'nta nasihat – buyruqni qavmga taqdim etadi. Bu nasihat – buyruqlarni bajarish evaziga xudo ularni doimo o'z himoyasida saqlashni va Ibrohimga va'da qilingan yer – Falastinni ularga berishni o'z zimmasiga oladi.

Eramizdan avvalgi II asrda Yaqin Sharqning Rim imperiyasi tomonidan istilo qilinishi bu yerdagi yahudiylarni boshqalardan ham ko'ra og'irroq ahvolga solib qo'ydi. Negaki, boshqa hali birorta ham xalq o'z taraqqiyotida yahudiylar bosib o'tgan yo'lni bosib o'tmagan edi. Bunda biz iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotni emas, balki diniy e'tiqod, diniy qarashlar, mafkuraviy taraqqiyotni nazarda tutmoqdamiz. Bu paytda yahudiylardan boshqa hali birorta xalq majusiylilikdan monoteizmga bo'lgan yo'lni bosib o'tmagan edi. Rimliklar boshqa xalqlarni varvarlar deb bilgani kabi yahudiylar ham o'zlarini boshqalar ichida alohida, xudo yarlaqagan, xudo sevgan xalq deb bilar edilar. Mustamlakachilikning iqtisodiy zulmiga boshqa xalqlar qatori chidash mumkin edi-yu, ammo bu zulm ularning milliy-diniy g'ururini o'ldirishiga hech ham chidab bo'lmas edi. Tasavvur qiling-a, xudoni (Yaxveni) tanigan, Yaxve yarlaqagan xalq dinsiz majusiylar oldida bo'yin egga, bunga qanday chidash mumkin, axir? Bu yerda shuni ham nazardan qochirmaslik kerakki, iudaizm bir qadar izchil monoteizm ko'rinishiga yetib kelishida xalqning turli qatlamlari ichidan yetishib chiqqan xarizmatik – liderlar, boshqacha aytganda payg'ambarlarning xizmati nihoyatda katta bo'lgan edi. Ularning asosiy ishi xalqni Yaxve e'tiqodiga targ'ib etish, podsholarga va'z-nasihat qilishdan iborat edi. Podsholarni to'g'ri yo'lga da'vat etish, ularga pand-nasihat o'qish xavfsiz ish emasdi, albatta. Ayrim nasihatchi-va'zchilarni podsho yoki uning yaqinlari (Iyezavel) qatl ettirgan yoki turli jazolarga tortgan hollar ham bo'lib turar edi. Faqat podsholar emas, oddiy xalq ham ba'zan va'zgo'ylarni tosh-bo'ron qilib turgan (Yunus (a.s)ni Musil xalqi toshbo'ron qilgan edi). Shunchalik qiyinchilik, mashaqqatlarga qaramay baribir nabiyar, payg'ambarlar yetishib chiqaverar edilar. Bunday nabiyar, payg'ambarlarni yetishtirib beruvchi asosiy makon Yahudiya edi. Yahudiya tabiiy-geografik sharoitiga ko'ra suvsiz, toshloq cho'l-biyobonlari ko'proq bo'lgan joy bo'lgani uchun ham bu yerda Yaxve e'tiqodi xalq ichida birlikni saqlashning muhim omili edi. Yahudiy xalqining butun tarixi Yaxve e'tiqodi uchun kurash bilan chambarchas bog'liq. Yaxve e'tiqodi esa xudo yarlaqaganlik g'oyasi bilan uzviy bog'liqdir.

Monoteistik e'tiqod bo'yicha xudo yagona ekan, demak yer yuzidagi barcha mavjudot, jumladan barcha xalqlarning ham yaratuvchisi bittadir. Ammo buni tan olish uchun olam xalqlari, barcha qavmlar xudo oldida tengdirlar degan g'oyani tan olish uchun xudo yarlaqagan qavm degan g'oyadan butkul voz kechish talab qilinishi o'z-o'zidan tushunarlidir. Boshqa tomondan qaralganda Isroil qavmini yaxlit xalq qilib birlashtirgan, bir millat sifatida yagona e'tiqod atrofida birlashtirgan g'oya, ana shu g'oya "xudo yarlaqagan qavm" degan g'oya edi. Ammo mazkur g'oya o'z ishini asosan bajarib bo'lgan edi. Uning oldidagi asosiy dushman –

majusiylilik mahv etilgan edi. Ammo biz o'tgan fasllarda ta'kidlaganimizdek, din ma'lum darajada avtonom hodisadir. Ya'ni ma'lum bir vaziyat shart-sharoit taqozosiga ko'ra vujudga kelgan diniy qarashlar mazkur vaziyat, shart-sharoit o'zgargan taqdirda ham o'z mohiyatini saqlab qolaveradi. Mazkur hodisa, ya'ni ma'lum bir vaziyat, shart-sharoit o'zgargan sharoitda ham o'z mohiyatini saqlab qolishi, eng kamida inersiya kuchi natijasida hayotga ta'sir ko'rsatishda davom etishi nafaqat dinga, balki ijtimoiy hodisalarga ham xosdir. Masalan, tarixga materialistik nuqtai nazardan qaralganda, insoniyat jamiyati biri ortidan biri keluvchi bir nechta ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalarni bosib o'tadi. Har bir ijtimoiy-iqtisodiy formatsiya (bular: ibtidoiy jamoa tuzumi; quldorlik; feodalizm; kapitalizm) o'ziga mos keluvchi ishlab chiqaruvchi kuchlar darajasiga asoslanadi. Ammo ishlab chiqaruvchi kuchlarning o'sib borishi natijasida ma'lum bir ishlab chiqarish usuli mazkur ishlab chiqarish munosabatlariga mos kelmay qoladi va natijada mazkur ishlab chiqarish munosabatlari ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirishga g'ov bo'lib qoladi. Jamiyat oldida mazkur ishlab chiqarish munosabatlarini yangi, o'sib kelayotgan ishlab chiqarish kuchlari talablariga javob bera oladigan ishlab chiqarish munosabatlariga almashtirish vazifasi ko'ndalang bo'ladi. Eski ishlab chiqarish munosabatlarining yangi, zamon talablariga mos keluvchi ishlab chiqarish munosabatlari bilan almashuvi eski ishlab chiqarish munosabatlari tarafdorlari bo'lgan sinflar bilan yangi, yangicha mulkchilik, yangicha ishlab chiqarish munosabatlari tarafdorlari o'rtasidagi shiddatli sinfiy kurash natijasida almashadi. Kishilik jamiyati tarixidagi ana shunday har bir o'zgarish faqatgina shiddatli to'qnashuvlar, kurashlar yo'li bilan amalga oshirib kelingan. Xudo yarlaqaganlik g'oyasi ham ana shunday keskin kurash yo'li bilangina hal etilishi mumkin edi. Bu kurash allaqachon boshlangan edi. Rim istilosi bu kurashni g'oyat keskinlashtirib yubordi. Chunki avval yahudiylar uchun g'ayri yahudiylar shunchaki begonalar bo'lib kelgan bo'lsalar, endi, Rim istilosidan keyin begonalar dushmanga aylanadi. Yahudiylar boshqalarga qanchalik dushmanlik bilan qarasar, boshqalar ham ularga nisbatan xuddi shunday dushmanlik bilan munosabatda bo'lar edilar. Ilmiy, tarixiy va badiiy adabiyotlarda yahudiylarga nisbatan uyushtirilgan qirg'in (pogrom)lar haqida ko'pdan-ko'p, mufassal ma'lumotlar to'lib-toshib yotibdi. Masalan: Tasit yahudiylarning boshqalarga munosabati haqida quyidagilarni yozadi: "Ular yomon odamlarni o'z dinlariga kiritib otalari dinidan chiqishlariga hamda ularga xayrehsonlar berishlariga erishardilar, Yahudiylarning boyligi ana shunday qilib ko'paygan. Bu boylik yana shuning uchun ham ko'payadiki, ular o'zaro munosabatlarida nihoyatda ahil bo'lganlari holda, boshqalarga nisbatan nihoyatda adovat bilan munosabatda bo'ladilar. Ular boshqalardan alohida ovqatlanadilar, boshqa dindagi ayollar bilan yashamaydilar"[2].

Karl Kautskiy Rim imperiyasida dehqonlarning ahvoli og'irlashib, shaharlarda lyumpen-proletariatlarning ko'paya borgani sayin Yahudiylarga munosabat yomonlashib, ochiqdan-ochiq, hatto rasmiy ruxsat berilgan qirg'inlar o'tkaziladigan bo'lib qoldi deb yozadi. U o'z asarida Aleksandriyada bo'lib o'tgan bir qirg'inni shunday tasvirlaydi: "U (Yahudiya shohi – Agrippa) shohona kiyimlarda va yasangan navkarlar hamrohligida ko'chada paydo bo'lgan chog'da, barcha g'ayri Yahudiy aholini – bu nihoyatda tomoshalarga qiziquvchan hamda Yahudiylarga nafrat bilan qarovchi aholi diqqatini o'ziga jalb qilishi bilan birga ularning mazaxlariga duch keldi. Ammo ish shu bilangina chegaralanib qolmadi. Yahudiylarga qarshi qirg'in boshlandi. Alohida joylashgan Yahudiy uylari talanib, o't qo'yildi. Yahudiylarga tegishli qayiq kemalar ham talandi. G'ayri Yahudiy kvartallarda qo'lga tushgan Yahudiylar o'ldirildi. Ammo Yahudiy kvartallariga nisbatan kuch ishlatish ularning qo'lidan kelmas edi. Shuning

uchun ham qirg'in boshliqlari yangi hiyla o'ylab topdilar. Barcha Yahudiy sinagogalarini imperator ibodatxonalariga aylantirib ularga imperator haykali o'rnatishni taklif qildilar"[3].

O'zini xudo deb e'lon qilgan imperatorlarning haykalini Yahudiylar ibodatxonasiga o'rnatish Yaxve e'tiqodi uchun juda katta haqorat edi. Chunki iudaizm dinida butparastlik nihoyatda qattiq taqiqlangandir. Yahudiylarga nisbatan masxara ko'zi bilan qarash, imkon topildi deguncha kamsitish, turli ta'qiblar, qirg'inlar (pogromlar) uyushtirish keng tarqalgan hodisa edi. Nafaqat xristianlik vujudga kelayotgan davrda, balki undan ancha keyingi va hatto yaqin-yaqin vaqtlarda ham yahudiylarni terror qilish hollari tez-tez uchrab turganligi hech kimga sir emas.

Yahudiylarni diniy-milliy ozchilik sifatida kamsitish hollari Sharq mamlakatlarida, xususan Islom mamlakatlarida ham uchrab tursa-da, ammo Sharq bilan G'arb o'rtasida bu masalada anchagina ko'zga ko'rinarli tafovut bor edi. Sharq mamlakatlarida (Islom mamlakatlarida), yahudiylar g'ayridin sifatida jizya (jon solig'i) to'lagan bo'lsalar-da, boshqa masalalarda hech bir kamsitishga, quvg'in, ta'qiblarga duchor etilmagan. G'arbda esa ahvol butunlay boshqacha bo'lganligini ko'rib turibmiz.

Ikki o'rtadagi ushbu tafovutning sababi shundaki, Sharqda, ayniqsa iqtisodda sug'orma dehqonchilik yetakchilik qiluvchi jamiyatlarda diniy hamda milliy bag'rikenglik tamoyili hukm surib kelgan[4]. G'arb mamlakatlari esa butun O'rta asrlarni feodal tarqoqlik bilan o'tkazgan. Chunki G'arbga xos bo'lgan sernam va mo'tadil iqlim dehqonchilikni lalmikor usulda olib borish imkonini beradi. Dehqonchilikning bunday usuli sharoitida hamda natural xo'jalikning hukmronligi tufayli feodal tarqoqlik avj oladi.

Bunday sharoitda har bir feodal xo'jaligi, hududlar, qolaversa har bir alohida individ o'z manfaatini birinchi o'ringa qo'yishga intiladi. Bunday sharoitda milliy va ayniqsa diniy nizolarning avj olishi odatiy holga aylanadi. Ammo biz yuqorida keltirib o'tgan misol Aleksandriyada, demakki Sharq (Misrda) bo'lib o'tganligi bir tomondan qaraganda bizning yuqoridagi fikrlarimizni inkor qilayotgandek tuyulishi mumkin. Shuni alohida ta'kidlash joizki, tabiat qonuniyatlari bilan jamiyat qonuniyatlari o'rtasida ma'lum tafovutlar mavjud. Tabiat qonunlari ma'lum shart-sharoit mavjud bo'lganda deyarli istisnosiz takrorlanadi, ya'ni o'zgarishsiz amal qiladi. Jamiyatda esa istisno hollar ham yuz berib turadi, chunki jamiyat hodisalarining yuz berishi turli-tuman obyektiv va subyektiv omillarga bog'liq. Masalan, Aleksandriya o'zining geografik o'rniga ko'ra Misrda, ya'ni Sharq mamlakatida joylashgan bo'lsada, ammo uning aholisining asosiy mashg'uloti dehqonchilik emas, balki hunarmandchilik, savdogarchilik va h.k.lar bo'lgan. Bundan tashqari Aleksandriya Misrni deyarli butun O'rta yer dengizi, Yevropa, Osiyo bilan bog'lovchi port-shahar ekanligini ham unutmasligimiz lozim. Demak, bu shahar xalqining ma'lum qismini (yarmidan ko'prog'ini deyishimiz mumkin) Yevropaliklar tashkil qilganligi, demakki, Yevropacha fe'l-atvor, Yevropacha qarashlarning aholi ijtimoiy fe'l-atvorida ustunlik qilishi shubhasizdir. Bundan tashqari yahudiylarning o'zlarini boshqa xalqlardan ustunlik da'vo qilishi o'z-o'zidan ular bilan boshqa xalqlar o'rtasida juda qattiq dushmanlik keltirib chiqarmay aslo iloji yo'q edi. Hatto diniy va milliy bag'rikengligi bilan umum e'tirofiga sazovor bo'lgan Sharq mamlakatlarida ham yahudiylarga munosabat sal boshqacharoq bo'lgan. Masalan, Buxoro amirligida yahudiylar aholi yashaydigan joylarga ot minib kirishi, beliga belbog' bog'lashi taqiqlangan edi. Ko'rib turganimizdek, xristian dini paydo bo'lishi arafasida iudaizm dinining o'zi boshi berk ko'chaga kirib qolgan edi. Chunki bu dinga xos bo'lgan eng asosiy xususiyat – xudo yarlaqaganlik

allaqachon o'z vazifasini o'tab bo'lgan, undan voz kechish payti yetilgan edi. Er.av I asrda Falastinning Rimliklar tomonidan istilo qilinishi Isroil xalqini yana ham og'ir ahvolga solib qo'ydi. Chunki o'zini xudo yarlaqagan, xuddi shu tufayli boshqalardan o'zini ustun hisoblovchi xalq ayni paytda huquqsiz, kamsitilgan, boyliklari talab ketilayotgan ahvolda edi. Chorasiz odamning umidi mo'jizadangina bo'lishi mumkin edi. Ana shu mo'jiza – yer yuzida yangi payg'ambarning paydo bo'lishi haqidagi xabarlar ana shu paytlardan boshlab tarqala boshlagan edi. Hali u yer, hali bu yerda o'zini missiya, ya'ni kutilayotgan payg'ambar deb e'lon qiluvchilar paydo bo'lib turardi. Bu payg'ambarlardan ko'pchiligi hokimiyat tomonidan qo'lga olinib qatl etilardi. Ana shunday payg'ambarlar – voizlarning umumlashma obrazi – Iso Masih haqidagi xabarlar tarqala boshladi. Iso Masih odamzodni qutqarish uchun xudo tomonidan yuborilgan payg'ambar, u odamlarni qutqarish uchun o'zini qurbon qilganligi haqidagi rivoyatlar og'izdan-og'izga o'tib tarqala boshladi. Shu o'rinda yana bir dalilga e'tibor qaratsak, xristianlik paydo bo'lgandan keyin xristian targ'ibotchilari asosan ushbu dinni yahudiy millati orasida targ'ib etadi. Buning sababi esa, aynan yahudiylarning avvalgi e'tiqodidagi eskirgan xudo yarlaqagan millat g'oyasi edi. Yangi din va yangi g'oya orqali yahudiylar jamiyati inqiroziga sabab bo'layotgan, boshqa xalqlarning yahudiylarga nafratini oshirayotgan g'oyadan qutilish va yangi taraqqiyot sari yo'l olish mumkin edi. Shu sababli ham mazkur yahudiylar chuqur ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy og'ir vaziyat bo'lgan milodiy 1 asrda yahudiylar jamiyati va Quddus shahrida yangi din xristianlik dini paydo bo'ldi. Shunday qilib biz xristianlikning paydo bo'lishida iudaizm e'tiqodining xususiyatlari, xususan xudo yarlaqaganlik g'oyasining tutgan o'rni bilan bir qadar tanishib chiqdik. Xristian dinining bundan keyingi taraqqiyoti, evolyutsiyasi, havoriylarning faoliyati bilan bog'liqdir.

Dastlab yo'qsillar va ezilganlar e'tiqodi sifatida paydo bo'lgan xristianlik asta-sekinlik bilan o'zining butunlay qarama-qarshisiga – hokimiyat egallari oldida itoat qilishga da'vat etuvchi dinga aylandi. IV asrda xristian dinining Rim imperiyasining rasmiy davlat dini sifatida e'lon qilinishi xristian dinining bundan keyingi faoliyatida ham, butun Yevropaning O'rta asrlar tarixida ham nihoyatda katta o'rin tutgan voqea bo'ldi.

Rasmiy tarix fanida O'rta asrlarni uch davrga bo'lish odat tusiga kirgan:

- V-XI asrlar – feodal tuzumining tashkil topish davri;
- XI-XV asrlar – feodal tuzumining ravnaq topish davri;
- XVI-XVII asrlar – feodal tuzumining tushkunlikka yuz tutish davri.

Agarda biz katolik Cherkovining G'arbiy Yevropadagi faoliyatini davrlashtiradigan bo'lsak, taxminan uni ham xuddi yuqoridagi kabi davrlashtirish mumkin[5].

Bu yerda shunga ishonch hosil qilamizki, feodal tarqoqlik qanchalik kuchli bo'lsa, katolik cherkovining ta'siri shunchalik kuchli bo'ladi. G'arbiy Yevropada iqlimning mo'tadilligi hamda yog'ingarchilikning mo'l bo'lishi dehqonchilikni lalmikor usulda yuritish imkonini beradi. Ishlab chiqarishning bunday usuli har bir feodal xo'jaligining mustaqil bo'lishiga zamin yaratadi.

Ayniqsa ishlab chiqarish unumdorligi hali ancha past bo'lgan davrlarda xo'jalikning natural xarakterga ega bo'lishi feodal tarqoqlikning avj olishiga olib keladi.

Ilk O'rta asrlar deb ataluvchi V-XI asrlar xo'jalikning natural xarakteri bilan ajralib turadi. Bu davr G'arbiy Yevropada yangi varvar qirolliklarining vujudga kelishi, feodal tarqoqlikning avj olish davri edi. Ana shunday bir davrda xristian dini butun G'arbiy Yevropani birlashtirishning ta'sirchan vositasiga aylanadi.

Shu o'rinda dinning asosiy vazifalari haqida gapirganimizda yakkaxudolikka asoslangan dinlar o'zining jipslashtiruvchi, uyushtiruvchi vosita sifatidagi vazifasi bilan boshqa dinlardan alohida ajralib turishi haqida gapirib o'tgan edik. Ko'chmanchi-chorvador turmushi bilan yashovchi hamda lalmikor dehqonchilik bilan kun ko'ruvchi xalqlar ko'proq ana shunday dinga ehtiyojmand bo'ladilar.

Xristian dini ham o'z evolyutsiyasida ma'lum bosqichlarni bosib o'tdi. Birinchidan, u avval boshdagi o'zining isyonkorlik tabiatini o'zgartirib o'z qavmini itoatkorlikka, hatto zulm qarshisida ham indamay bosh egishga da'vat etuvchi dinga aylandi.

Ikkinchidan, unda bu dunyoda chekilgan azob-uqubatlar uchun oxiratda – narigi dunyoda evaz – mukofot beriladi, bu dunyoda jafo chekkanlar u dunyoda abadiy rohat-farog'atda yashaydi, zulm qiluvchi kishilar esa azob-uqubatlarga duchor qilinadi degan aqida paydo bo'ldi. Ana shunday qilib yo'qsillarni, kambag'allarni, zulm-jafo chekkanlarni narigi dunyoda erishadigan ne'matlar bilan yupantirish, taskin-tasalli berish, itoatsizlar, isyonkorlar, zulmkorlarni esa narigi dunyoda duchor bo'ladigan azob-uqubatlar bilan qo'rqitish cherkovning nihoyatda ta'sirchan quroliga aylanadi.

Jamiyatda dinning jipslashtiruvchilik, uyushtiruvchilik vazifasiga ehtiyoj qancha kuchli bo'lsa, dinning nazorat-boshqaruv apparatining qudrati ham shunchalik kuchli bo'ladi.

Xristian katolik cherkovini ana shunday kuchli nazorat-boshqaruv apparatining klassik namunasi desak xato bo'lmaydi. Xristian katolik cherkovi ham diniy, ham ayni paytda siyosiy tashkilot edi. Har biri alohida-alohida iqtisodiy yacheyka bo'lgan ming-minglab feodal qo'rg'onlaridan iborat bo'lgan G'arbiy Yevropada varvar qabilalaridan madaniy xalqlar, millatlarining vujudga kelishida xristian katolik cherkovining xizmati benihoya kattadir. Xristian dini yagona e'tiqod sifatida butun Yevropa xalqlarini birlashtiruvchi e'tiqod vazifasini o'tagan bo'lsa, katolik cherkovi ana shu din arkonlariga rioya qilinishi ustidan qat'iy nazorat o'rnatuvchi tashkilot vazifasini bajarar edi. Cherkovning butun tashkiloti – oddiy ruhoniyan tortib Rim papasigacha – hammalari bir maqsad yo'lida birlashgan edi. "Nahotki cherkovning har bir xodimi Yevropani madaniy milliy davlatlarga aylantirish maqsadini ko'zlagan bo'lsa?"- degan savol paydo bo'ladi, albatta.

Chindan ham, nahotki ming-minglab yepiskoplar, abbatlar, patriarxlar, papalar Yevropa xalqini birlashtirishni maqsad qilib qo'ygan bo'lsalar? Aslo bunday bo'lishi mumkin emas. Ularning har biri o'z davrining farzandi, ular xristian katolik cherkovi bajarayotgan tarixiy missiya haqida tushunchaga ega bo'lishi mumkin emasdi. Ularning ko'pchiligi avvalo o'z manfaati, qolaversa o'z davri, o'z muhiti oldinga surayotgan vazifalarni bajarishnigina o'ylaganliklari shubhasiz.

Ammo katolik cherkovi butun boshli tashkilot sifatida o'z oldiga qo'ygan ana shu tarixiy vazifani bajarishga xizmat qilar edi. Gegel: "alohida shaxsni tarix sahnasidagi qo'g'irchoq, absolyut g'oya (ideya, xudo) esa sahna ortidagi qo'g'irchoqboz" degan edi[6]. Roza Lyuksemburg Gegelning idealistik qarashlariga materialistik nuqtai-nazardan yondashib, yuqoridagi fikrni quyidagicha ifodalaydi: "Tarixiy taraqqiyot mantig'i ana shu tarixiy taraqqiyot jarayonida qatnashuvchi insonlarning subyektiv tafakkuri (mantig'i)dan oldin paydo bo'ladi. Inson ongi, ya'ni "subyektiv jarayon" "Tarixiy taraqqiyot mantig'i" bilan belgilanadi"[7].

Tarixiy taraqqiyot jarayonida oddiy insonning taqdir qo'lidagi qo'g'irchoq ekanligi Gegeldan avval Sharq mutafakkirlari tomonidan (Umar Hayyom) aytilgan edi.

Biz tadqiq etayotgan davr V-XI asrlarning asosiy xususiyati shuki, bu davrda katolik cherkovi va uning bosh namoyondasi – Rim papasining hokimiyati dunyoviy hokimiyatdan shubhasiz ustun edi.

Rim papasining turli-tuman dunyoviy feodallarga, qirollarga qarshi olib organ kurashi ham aslida ayirmachilikka qarshi kurash edi. Dunyoviy feodallar, qirollar o'z qo'l ostidagi yerlarga to'la huquqli xo'jayin bo'lishni istar edilar. Katolik cherkovi esa butun G'arbiy Yevropada o'z hokimiyatini yoyishni istar edi. Natijada dunyoviy feodallar, qirollar bilan Rim papasi o'rtasida nizo-janjallar bo'lib turar edi. Ana shunday kurashlardan biri – investitura uchun kurash edi. Grigoriy VII zamonida (1073-1085) Papa hokimiyati qudrati o'zining eng yuqori cho'qqisiga ko'tarildi. Grigoriy VII papa hokimiyati har qanday dunyoviy hokimiyatdan, imperatorlar va qirollar hokimiyatidan ustun turadi, u imperator va qirollar ustidan hukm chiqarishi mumkin, lekin uning (papaning) ustidan hech kim hukm chiqara olmaydi deb hisoblar edi. Grigoriy VII gacha papani saylashda diniy ruhoniylardan tashqari dunyoviy hokimiyat egalari ham qatnashar edilar. 1059-yilda papa saylashning yangi tartibiga ko'ra dunyoviy zodagonlar bu saylovdan chetlashtirildi. Endi papani faqat kardinallargina saylaydigan bo'ldi. 1060-yilda syelibat joriy qilindi, ya'ni barcha ruhoniylarning uylanishi taqiqlandi. Chunki uylangan monax-ruhoni o'z mol-mulkini bolalariga meros qilib qoldirishga harakat qilar edi. Bu chora cherkov yerlarining daxlsizligini ta'minlashda katta ahamiyatga ega bo'ldi. 1075-yilda Grigoriy dunyoviy investiturani, ya'ni yangi saylangan yepiskop va abbatlarga uzuk va hasa berish odatini bekor qilish to'g'risida farmon-dekret chiqardi. Endi yepiskop yoki abbatga saylanganligi haqidagi yorliqni faqatgina papaning o'zi beradigan bo'ldi. Papaning bu farmoni dunyoviy feodallar, imperator va qirollar manfaatlariga zid edi. Imperator Genrix IV 1076-yilda papaning bu ishiga qarshi chiqib, uni o'rnidan tushirilgan deb e'lon qilinishiga erishdi. Bunga javoban Grigoriy VII Genrix IV ning o'zini taxtdan tushirilgan deb e'lon qildi va uning fuqarolarini sodiqlik to'g'risidagi qasamdan xalos qildi. Oxir-oqibatda bu kurashda Rim papasining qo'li baland keldi. Imperator 1077-yilda papadan kechirim so'rash uchun Italiyaga keldi hamda tavba-tazarru qiluvchi gunohkor libosida uch kun Kanossa qasri darvozasi oldida turdi. Shundan keyingina papa uni huzuriga qabul qildi va gunohlarini bir qancha pisandalar bilan "kechirdi". Shunday qilib "Kanossaga borish" iborasi dunyoviy hokimiyatning cherkov hokimiyati oldida yer o'pib bosh egish timsoli bo'ldi[8].

G'arbiy Yevropada feodalizmning ikkinchi davri Katolik cherkovi va yangi tuzilib, rivojlanish yo'liga kirib borayotgan milliy davlatlar boshliqlari bilan nizoli vaziyatlarni keltirib chiqardi. Lekin oxir oqibat Katolik cherkovi o'z obro'-e'tiborini saqlab qolish uchun turli yo'llarni va siyosiy o'yinlarni amalga oshirishga majbur bo'ldi. Feodalizmning birinchi davrida dinning asosiy jamiyatni birlashtirish vazifasi orqali yirik nizolarsiz G'arbiy Yevropa jamiyati taraqqiy etib borgan bo'lsa, ikkinchi davrga kelib, savdo-sotiq, shahar va qishloq hamda viloyatlararo iqtisodiy aloqalar rivojlanishi oqibatida alohida markazlashgan davlatlar va shu davlatlarda yashovchi millatlar shakllanishi bilan markaz Rim bo'lgan katolik cherkovi o'rnatgan tartibga qarshi chiquvchi kuchlar paydo bo'ldi va ular o'rtasida ilk to'qnashuvlar sodir bo'ldi.

Uchinchi bosqich bo'lgan XVI-XVII asrlar G'arbiy Yevropada feodalizmning krizisga uchrashi va uning bag'rida yangi, kapitalistik munosabatlarning qaror topishi davridir. Bu davrga kelib ishlab chiqarish kuchlari beqiyos darajada o'sdi. Shaharlar tobora iqtisodiy hayotning markaziga aylana bordi. Markazlashgan milliy davlatlar allaqachon tashkil topib

ulgurgan edi. Savdo-sotiq, iqtisodiy aloqalarning chuqurlashib va tobora kengayib borishi natijasida mustahkam iqtisodiy, madaniy va til birligi vositasida bog'langan milliy davlatlar tashkil topib ulgurgan edi. Boshqacha qilib aytganda G'arbiy Yevropa jamiyati katolik cherkovining uyushtiruvchilik, jipslashtiruvchilik funksiyasiga endi deyarli muhtoj emas edi. Shuning uchun ham XVI-XVII asrlarga kelib katolik cherkovining hukmronligiga qarshi kurash nihoyatda shiddatli tus oldi. Shu paytgacha katolik cherkovining hukmronligiga qarshi kurashib kelgan kuchlar asosan imperatorlar, qirollar va yeretiklar edi. Yangi davrning o'ziga xos xususiyati shu bo'lgan ediki, bu harakatga endi aholining tobora kengroq qatlamlari, shahar aholisi ayniqsa ko'proq tortilgan edi. Ilm-fanning taraqqiy qilishi cherkov aqidalarining bekami-ko'st ekanligiga tobora ko'proq shubha uyg'ota boshladi. Tabiiy fanlar, ayniqsa astronomiya sohasidagi yutuqlar olam tuzilishi haqidagi cherkov sxolastikasini chilparchin qilib tashladi. Endilikda har bir milliy davlatning o'zigagina tegishli bo'lgan manfaatlar birinchi o'ringa qo'yilmoqda edi. Ana shu milliy manfaatlarning birinchi o'ringa ko'tarilishi cherkovga qarshi qator tadbirlarni qo'llashga turtki bo'ldi. Jumladan, cherkov qo'lida bo'lgan yerlarni musodara qilish; ikkinchidan, cherkov marosimlarini bekor qilish va arzon cherkov talablarini ilgari surishga olib keldi. Ammo bu talablarning amalga oshuvi oson bo'lmadi.

Tez orada katolik kontrreformatsiyasi boshlanadi. Turli-tuman yeretik qarashlarga, umuman har qanday yangilikka qarshi kurashuvchi yangi orden –iyezuitlar ordeni tashkil topdi. Bu orden butun G'arbiy Yevropadagi qirollarning saroylariga, o'quv dargohlariga kirib olib, u yerdagi har qanday hurfiylikning ildiziga bolta urar edi. Ammo katolik cherkoviga qarshi kurashni baribir to'xtatishning iloji yo'q edi. Ayniqsa ilm-fandagi yangiliklar cherkov aqidalarining puch ekanligini kundan-kunga ko'proq oshkor qilayotgan edi. Astronomiya sohasida erishilgan yutuqlar olam tuzilishi haqidagi diniy tushunchalarni chilparchin qilib yubormoqda edi. Ammo cherkov hali sira bo'sh kelishini xohlamas edi. Aslida G'arbiy Yevropa jamiyati XVI-XVII asrlarga kelganda katolik cherkovining uyushtiruvchilik funksiyasiga deyarli muhtoj emasdi. Dinning boshqa funksiyalariga ham ehtiyoj tobora kamayib borayotgan edi. Shunga qaramay katolik cherkovi o'z mavqeyidan voz kechishni istamas edi.

Xo'sh, nima uchun?

Biz yuqorida ham, bir necha o'rinlarda dinning ma'lum darajada avtonom hodisa ekanligini aytib o'tgan edik. Mazkur qoidaga binoan ma'lum bir tabiiy, iqtisodiy-ijtimoiy sharoitda paydo bo'lgan din mazkur tabiiy, iqtisodiy sharoit o'zgargan paytda ham o'z mohiyatini uzoq vaqtgacha deyarli o'zgarishsiz saqlab qoladi. Natijada ma'lum bir iqtisodiy-ijtimoiy sharoitda umuman ijobiy rol o'ynagan din keyinchalik, ya'ni ijtimoiy, iqtisodiy sharoit o'zgarganidan keyin jamiyat taraqqiyoti yo'lida to'siqqa aylanib qoladi. XVI-XVII asrlarga kelib katolik cherkovi G'arbiy Yevropa jamiyatlari taraqqiyotiga g'ov bo'lib qolgan edi. Shu sababli ham Katolik cherkovi yangi davrga kelganda avvalgi mavqeyini butkul yo'qotdi.

Xulosa. Yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, din ma'lum bir jamiyat talablari va ehtiyojlarini qondirish maqsadida o'sha hududda paydo bo'ladi. Shu sababli ham xristianlik dini milodiy 1 asrda Quddusda yahudiy millati yashagan jamiyat talabi bo'lgan avvalgi yahudiylilik dinidagi xudo yarlaqaganlik g'oyasi o'z davrini o'tab, jamiyat va millat taqdiri uchun zarar yetkazayotgan davrda paydo bo'ldi. Shuningdek, ushbu din keyinchalik Isroil hududidan chiqib butun G'arbiy Yevropaga tarqalishi ushbu jamiyatlarning tabiiy-geografik joylashuvi va shu vaqtda jamiyatning birlashtiruvchi kuchga ehtiyojining mavjudligi xristian dinining keng miqyosda tarqalishi imkonini berdi. Lekin tarixiy taraqqiyot natijasida G'arbiy Yevropa

jamiyatlari iqtisodiy o'sishi, milliy davlatchilik va millatlarning paydo bo'lishi oqibatida yagona markaz rolini o'ynagan Katolik cherkoviga qarshi kurashlar boshlanishiga, buning natijasi sifatida yangi davrda butun G'arbiy Yevropa xristian dinining hukmronlik siyosatidan kutilishga harakat boshlandi va oxir-oqibat dunyoviy boshqaruvning g'alabasi bilan yakunlandi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Nosiriddin Burxoniddin Rabg'uziy. Kisasi Rabg'uziy 2-kitob. T.: 1999 y. 5-6 b.
2. Каутский К. Происхождение Христанства, М.:1990. Стр. 251.
3. Каутский К. Происхождение Христанства, М.:1990. Стр 252- 253.
4. Mamanov A. Milliy mentalitet: xususiyatlar va omillar. Sam.: 2015.
5. Mamanov A. Iqlim va din. Monografiya. Sam.: 2018. 80-b.
6. Фромм Э. Душа человека. М -1992 стр. 342.
7. Фромм Э. Душа человека. М -1992 стр. 343.
8. Semyonov V.F. O'rta asrlar tarixi. T.: 1973. 77 -78 b.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/9 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).